

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

SOCIAL PROTECTION: FEATURES OF NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGISLATION

Труфанова Ю.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнський національний університет

Статкевич О.Б., студентка II курсу юридичного факультету
Західноукраїнський національний університет

У статті висвітлені питання щодо особливостей національного законодавства про соціальний захист у порівнянні з міжнародним законодавством.

Відповідно до Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Міжнародне законодавство у цій сфері дещо відрізняється від національного. Використання терміну соціальне забезпечення міжнародною спільнотою є більш поширеним і реалізує собою права, які в Україні забезпечуються згідно ст. 46 Конституції України.

Автори звертають увагу й на інші особливості правового регулювання поняття соціального захисту, посилаючись на Конституцію України, Закони та постанови ВРУ. Стосовно міжнародного законодавства розглядаються такі міжнародно-правові акти, як Загальна Декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року), конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні стандарти соціального забезпечення» та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року).

У висновках автори зазначають, що як на міжнародному, так і на національному рівні, забезпечення права громадян на соціальний захист здійснюється за допомогою окремої галузі – права соціального забезпечення. В міжнародній практиці щодо реалізації цих прав, пов'язаних з соціальною підтримкою громадян більш поширеним є термін соціальне забезпечення, що зазначається в таких документах, як Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966 р.), Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1961 р.), переглянута Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1996 р.).

Відповідно до національного законодавства, соціальне забезпечення є складовою соціального захисту, проте аналізуючи статтю 46 Конституції України можна прийти до висновку, що її норми встановлюють саме таке право, яке традиційно у міжнародній та вітчизняній юридичній практиці отримало свій спеціальний термін – право на соціальне забезпечення.

Ключові слова: соціальна держава, соціальне забезпечення, право на державну соціальну допомогу, гарантії прав людини і громадянина, суб'єкт соціального захисту, соціальний ризик.

In the article, the author highlights the issues related to the peculiarities of national legislation on social protection in comparison with international legislation.

According to the Constitution of Ukraine, citizens have the right to social protection, which includes the right to support them in case of total, partial or temporary loss of working capacity, loss of a breadwinner, unemployment due to circumstances beyond their control, as well as in old age and other cases provided for by law. International legislation in this area is somewhat different from national legislation. The use of the term social security by the international community is more common and realizes the rights that are ensured in Ukraine according to Art. 46 of the Constitution of Ukraine.

Also, in this article, the author draws attention to other features of the legal regulation of the concept of social protection, referring to the Constitution of Ukraine, Laws and resolutions of the Verkhovna Rada. With regard to international legislation, such international legal acts as the Universal Declaration of Human Rights (adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948), the Convention of the International Labor Organization «On Minimum Standards of Social Security» and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (adopted by the General by the UN Assembly on December 16, 1966).

In the conclusions, the authors note that both at the international and national level, ensuring the right of citizens to social protection is carried out with the help of a separate branch – the law of social security. In international practice regarding the realization of these rights related to the social support of citizens, the term social security is more common, which is indicated in such documents as the Universal Declaration of Human Rights (UN, 1948 p.), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (UN, 1966 p.), European Social Charter (Council of Europe, 1961 p.), revised European Social Charter (Council of Europe, 1996 p.).

According to national legislation, social security is a component of social protection, however, analyzing Article 46 of the Constitution of Ukraine, one can come to the conclusion that its norms establish exactly such a right, which has traditionally received its own special term in international and domestic legal practice – the right to social security.

Key words: social state, social security, right to state social assistance, guarantees of human and citizen rights, objective circumstances, social risk.

Постановка проблеми. Кожна людина протягом свого життя може зіткнутися з обставинами, які безпосередньо впливають на її здоров'я та призводять до втрати основного джерела доходу. Такими обставинами можуть бути старість, хвороба, інвалідність та багато інших. У більшості випадків побороти ці обставини самостійно особа не може, оскільки вони є об'єктивними соціально-економічними умовами, які пов'язані із трудовою діяльністю і не підлягають волі особи.

Вищезазначені обставини впливають на соціальну стабільність суспільства. В таких випадках держава бере на

себе певну відповідальність за їх настання і відповідно до цього створює систему соціального захисту.

Національне законодавство України про соціальний захист населення складається з принципів та загально-правових, фінансових, організаційних засад соціального захисту населення України, що регулюють суспільні відносини у цій сфері для забезпечення права кожної людини на високий рівень умов її життя.

Це право забезпечується як в Україні, так і за кордоном за допомогою спеціальної галузі права – права соціального забезпечення.

Мета дослідження: здійснити юридичний аналіз законодавства України про соціальний захист у порівнянні з іноземним досвідом інших країн.

Стан дослідження. Дослідженням та вивченням законодавства України про соціальний захист у своїх працях займалися такі вчені-правознавці, як Ярошенко О.М., Слюсар А.М., Ветухова І.А., Мокрицька Н.П., Серета О.Г., Луценко О.Є. та інші.

Виклад основного матеріалу. Україна, відповідно до статті 1 Конституції України, є соціальною державою [1].

Соціальна держава визначає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію. Такі положення передбачають забезпечення соціальної безпеки громадян, створення необхідних і достатніх умов для реалізації соціальних прав людини і громадянина, а отже, гарантує право кожного громадянина на соціальний захист з боку держави, в разі настання обставин, які самотужки людина подолати не може [2, с. 30].

Термін «соціальний захист», на думку М. Чорної, можна розглядати у двох значеннях. У більш широкому розумінні соціальний захист – це державна діяльність, метою якої є забезпечення становлення і розвитку повноцінної особистості, створення умов для самовизначення, ствердження і захисту особистих прав. У науковій літературі правознавці також зазначають, що соціальний захист у широкому значенні цього терміну є окремою ланкою суспільних відносин, сформованих у державно організованому суспільстві з метою забезпечення достатніх можливостей особи для її всебічного розвитку та нормальної життєдіяльності [3, с. 152].

У вузькому розумінні соціальний захист розглядається як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян.

До галузей права, що здійснюють правове забезпечення цих суспільних відносин, можна віднести адміністративне, трудове, екологічне право, право соціального забезпечення та ін. Суб'єктами соціального захисту є всі громадяни, а не лише ті, які, зважаючи на об'єктивні обставини, втратили роботу (безробітні, пенсіонери, хворі, інваліди тощо).

Як зазначає Н. Мокрицька, соціальний захист гарантує громадянам дотримання таких прав, як право на працю, на освіту, на житло, на відпочинок, на безпечне довкілля, на охорону здоров'я, на достатній життєвий рівень, на безпечні умови праці, на заробітну плату, не нижчу мінімально встановлених стандартів та ряд інших [4, с. 49].

Відповідно до чинного законодавства України поняття «соціальний захист» слід розглядати, як систему державних гарантій, які забезпечують право громадян на соціальну допомогу і підтримку у зв'язку з обставинами, які людина самотужки подолати не може. До таких випадків можна віднести постійну чи тимчасову непрацездатність, хворобу, безробіття і інші випадки, що передбачені законами України. Забезпечення соціального захисту здійснюється шляхом організаційних і фінансових заходів держави або сприяння здійсненню таких заходів громадськими та іншими недержавними організаціями [5, с. 11-12].

Основними цілями соціального захисту є забезпечення мінімально необхідного життєвого рівня; надання кожному можливостей вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності; гарантії дотримання стабільності в суспільстві, соціальної солідарності, загального добробуту населення. Щодо основних функцій цієї системи, то серед основних можна виділити: зменшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги бідним верствам населення, а також запобігання бідності шляхом створення умов для участі громадян у належно оплачуваній продуктивній праці та соціальному страхуванні в працездатний період [3, с. 153].

Конституція України гарантує громадянам реалізацію їх прав пов'язаних з соціальним захистом за допомогою створення розгалуженої мережі закладів соціально-культурних послуг та соціального забезпечення.

Держава повинна надавати громадянам високий рівень матеріального забезпечення та соціального обслуговування, що визначається на підставі соціальних нормативів [5, с. 10].

Важливе місце у державній діяльності щодо реалізації та забезпеченні прав громадян у сфері соціального захисту має здійснення контролю за їх додержанням, встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян щодо соціального захисту. До групи нормативно-правових гарантій відносять сукупність правових норм, принципів, юридичних обов'язків та відповідальності, які утворюють механізм захисту прав і свобод людини та громадянина. Натомість групу організаційно-правових гарантій утворюють державні органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські об'єднання, правозахисні організації, діяльність яких спрямована на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх ефективність та утвердження всезагальності та вседоступності. Нині є один найбільш ефективний інститут захисту прав і свобод людини та громадянина – це конституційне правосуддя. В Україні таким інститутом є Конституційний Суд України [7, с.125].

Поняття «соціальний захист» охоплює поряд із правом на соціальне забезпечення ще й інші соціальні права, що закріплені в основному законі нашої держави, такі як право громадян, що потребують соціального захисту, на отримання житла безплатно або за доступну для них оплату (ч. 2 ст. 47 Конституції України), право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53). Тому можна стверджувати, що соціальний захист включає всі соціальні права в державі.

Соціальне забезпечення є основою соціального захисту. Право на соціальне забезпечення в міжнародному законодавстві – це одне з невід'ємних прав людини, яке виникає від народження [5, с. 7]. Воно визнане світовим співтовариством і закріплене в основних міжнародно-правових документах таких, як Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966 р.), Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1961 р.), переглянута Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1996 р.) [6].

Згідно національного законодавства право громадян на соціальне забезпечення, що включає в себе соціальний захист, гарантується у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості, та в інших випадках, передбачених законом [2, с. 183].

Відмінною рисою законодавства України від міжнародного є те, що в Конституції України йдеться про право громадян на соціальний захист, а не соціальне забезпечення. В міжнародній практиці соціальне забезпечення є більш поширеним терміном, що являє і реалізує собою права, які в Україні забезпечуються згідно ст. 46 Конституції України [7].

Поняття цього терміну світовим товариством визначається згідно конвенції Міжнародної організації праці «Про мінімальні стандарти соціального забезпечення» (прийнята Генеральною конференцією Міжнародної організації праці 28 червня 1952 року). Відповідно до цієї конвенції право на соціальне забезпечення гарантується у випадку коли людині належить допомога в разі хвороби, безробіття, старості, трудового каліцтва або проф. захворювання, інвалідності, втрати годувальника, по вагітності та пологах, сімейні допомоги. Відповідно до цих ризиків зазначено дев'ять видів соціального забезпечення, що

держава зобов'язується надати особам, які проживають на її території [8].

Ще одним міжнародним актом, в якому закріплені положення, що визначають основні ідеї та принципи права соціального забезпечення є Загальна Декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року). У ст. 22 Декларації вказано, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній та культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави. Це означає, що соціальний захист має всезагальний характер, а отже, соціальні права визнаються за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [9].

Слід звернути увагу на ще один міжнародний документ, що містить в собі гарантії прав людини на соціальне забезпечення. Європейська хартія про основні соціальні права, яку підписали усі члени Європейського Союзу, поділила права громадян щодо їх права на соціальне забезпечення і тим самим виділила дві категорії осіб, яким вони належать. До першої групи відносяться права громадян, що працюють і мають право на адекватний соціальний захист і забезпечення в разі втрати заробітку внаслідок настання соціального ризику. Друга група являє собою права громадян, котрі не працюють і не мають засобів до існування, та отримують соціальну допомогу в розмірі прожиткового мінімуму [10].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН

16 грудня 1966 року. Україна 19 жовтня 1973 р. ратифікувала Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, яким визнається право кожної особи на соціальне забезпечення відповідно до ст. 9 цього документу. У ст. 11 вказаного пакту передбачено, що держави визнають не лише право кожного на достатній життєвий рівень, а й на неухильне поліпшення умов життя як його, так і його сім'ї, зобов'язуючись при цьому вживати заходи щодо забезпечення реалізації цього права. Держави також визнають право кожної людини на свободу від голоду [10].

Висновок. Отже, як на міжнародному, так і на національному рівні, забезпечення права громадян на соціальний захист здійснюється за допомогою окремої галузі – права соціального забезпечення. В міжнародній практиці щодо реалізації цих прав, пов'язаних з соціальною підтримкою громадян більш поширеним є термін соціальне забезпечення, що зазначається в таких документах, як Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966 р.), Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1961 р.), переглянута Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1996 р.).

Відповідно до національного законодавства, соціальне забезпечення є складовою соціального захисту, проте аналізуючи статтю 46 Конституції України можна прийти до висновку, що її норми встановлюють саме таке право, яке традиційно у міжнародній та вітчизняній юридичній практиці отримало свій спеціальний термін – право на соціальне забезпечення. Соціальний захист відповідно до цього регулює більш ширше коло суспільних відносин, які відносяться до таких галузей права, як трудове, екологічне, адміністративне, фінансове право тощо. Соціальний захист застосовується щодо всіх соціальних прав, одним з яких є право людини на соціальне забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Верховна Рада України: Законодавство України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08. 10. 2022 р.)
2. Панкевич О.З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії: монографія за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. П.М. Рабіновича. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. С. 183. URL: <http://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/432/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%9E.pdf> (дата звернення: 09. 10. 2022 р.)
3. Чорна М. В. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємство, господарство і право*. Одеса: Одеська юридична академія, 2019. С. 151- 156. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/4/29.pdf> (дата звернення: 08. 10. 2022р.)
4. Мокрицька Н.П. Право соціального забезпечення: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 536. URL: <http://dSPACE.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3300> (дата звернення: 09. 10. 2022 р.)
5. Ярошенко О.М., Слюсар А.М., Ветухова І.А. Право соціального забезпечення. Підручник. Харків: Право, 2019. С.376. URL: https://profbok.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5142&download_id=1178 (дата звернення: 08. 10. 2022 р.)
6. Мельник О. Я. Міжнародно-правові акти ООН як джерела права соціального забезпечення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2017. № 2(16). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17moypsz.pdf> (дата звернення: 08.10.2022 р.)
7. Конвенція № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (прийнята Генеральною конференцією МОП 28 червня 1952 року). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 08.10.2022 р.)
8. Загальна Декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08. 10. 2022 р.)
9. Котвицька А.А., Кубарева І.В. Соціальне забезпечення. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7550/socialne-zabezpechennya> (дата звернення: 08. 10. 2022 р.)
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 08. 10. 2022 р.)